

מהלכות יום העצמאות

בחסד ד' עלינו וברחמי הרבים שהטיב על ישראל בארצו, והצילם, יש להדרש האם מוטל חיוב להודות ל-ד' בדרך של קביעת יום טוב, והאם לומר הלל, וכן האם לומר הלל בברכה.

קביעת יום

מגילה יד. - תנו רבנן: ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל, ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה, חוץ ממקרא מגילה. מאי דרוש? אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחה: ומה מעבדות לחירות אמרינן שירה - ממיתה לחיים לא כל שכן? - אי הכי הלל נמי נימא! - לפי שאין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ. - יציאת מצרים דנס שבחוצה לארץ, היכי אמרינן שירה? - כדתינאי: עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל ארצות לומר שירה. משנכנסו ישראל לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה.

בשלב הראשון בגמרא השאלה האם לומר שירה אינה מדין הלל, אלא מדין חיוב לציין את הנס. והראיה שהגמרא שואלת אחרי שהוכחנו שיש מקור למקרא מגילה מכח השירה שנאמרה במצרים, 'אי הכי הלל נמי נימא', היינו נוסיף להודות ע"י הלל.

הריטב"א מבאר שהמקור לחנוכה גם הוא מכח הלימוד לגבי מצוות מגילה.

ריטב"א מגילה יד. - ואמרינן מאי דרוש כלומר כשקבעו חובה וכתבוהו ג"כ אליבא דר' יהושע ושמואל דהא דכ"ע ניתנה ליכתב שלא תהא ע"פ כדכתיבנא לעיל ומהדרינן נשאו ק"ו ורבנן דתקון בתר הכי נר חנוכה ל"ל דסמוך נמי אהאי טעמא...

החתם סופר מבאר שציון יום ההצלה בהודאה ל-ד' הוא חיוב מן התורה, כיון שנלמד בקל וחומר, אולם הדרך בה אדם מציין את יום היא תקנה מדרבנן.

חתם סופר חלק ב (י"ד) סימן רלג... וכבר הארכתי יותר מדי ולסיים בנחמה אומר, מ"ש לעיל דקביעת יום מועד ביום עשיית נס הוא ק"ו דאורייתא, ולפי עניות דעתי לפי זה יום פורים וימי חנוכה דאורייתא הם, אך מה לעשות בהם אם לשלוח מנות או להדליק נרות או לעשות זכר אחר זהו דרבנן, והעובר ואינו עושה שום זכר לימי חנוכה ופורים עובר על מצות עשה דאורייתא אך העושה שום זכר יהי' מה שיהי' עכ"פ ביום א' מימי חנוכה ואפי' לא הדליק נרות ולא שלח מנות בפורים

וכדומה אינו אלא עבריין דרבנן. ואפשר קריאת הלל ומגילה הוה ק"ו דאו' לומר שירה כמו שציוה בפסח לספר יציאת מצרים בפה ה"נ ממות לחיים חייב לומר שירה בפה דוקא וא"כ הי' יוצדק קצת דברי בה"ג שהאריכו בו רמב"ם ורמב"ן בשערים דס' המצות אלא עכ"פ לא הי' לו למנותו מ"ע בפ"ע כיון שהוא כלול בכלל ספור י"מ וכימי צאתנו ממצרים יראנו נפלאות ונזכה לישועת הנבאות בב"א. (וכ"כ חתם סופר או"ח ר"ח).

הפרי חדש, סובר שאכן מהגמרא במגילה ניתן ללמוד שיש לציין את ההצלה ביום טוב כחנוכה ופורים, אך מהגמרא בראש השנה האומרת שבטלה 'מגילת תענית', הינו הימים שבהם ארעו לישראל נס, אחר חורבן המקדש מבואר שבטל גם הכח לחדש ימים נוספים של הודאה, וכמאמר הגמרא שם "קמייתא בטול אחרנייתא מוסיפין?!", הראשונים בטלו ונוסיף עליהם?!

פרי חדש אורח חיים סימן תצו סעיף יד:

יש קצת יחידים בדורינו זה שעל ידי שאירעו להם נסים קבעו באותם ימים יום טוב לדורות וכן במצרים עוד היום אירע להם נס גדול שקבעו אותו יום משתה ושמחה לדורות וגם בתשובת מהר"ם אלשקאר ז"ל סימן מ"ט... אמנם אחר העיון נראה דהני י"ט והני סעודות כולו דרשות ניהו ואין בהם כדי לדחות אפילו תשעה באב דחוי וגדולה מזו אני אומר שאף אם נהג בה כמה שנים יכול לחזור בו בלא התרה ואף הבנים אינם חייבים לנהוג מנהג זה אף אם קבלו עליהם משום דהוה ליה מנהג בטעות... וטעמא דמילתא משום דהא קיימא לן בפרק קמא דראש השנה דבטלה מגילת תענית זולתי לחנוכה ופורים ואפסיקא הלכתא כר' יוסי דבזמן שבית המקדש קיים אסורים מפני ששמחה היא להם אין בית המקדש קיים מותרין מפני שהוא אבל להם... ואין לחלק בין יחיד לרבים דאדרבה כל דכן הוא דכיון דאפילו רבים דאלימ מילתייהו לא מצו לתקוני יום טוב מחדש כל שכן יחיד.

החתם סופר חלק על הפרי חדש וביאר שרק ימים טובים המציינים ארועים הקשורים למקדש בטלו. ועוד שאף לשיטתו של הפרי חדש רק ימים טובים המחייבים את כל ישראל, אף אלו שלא היו במאורע עצמו, אין בכוחו לחדש, אך קהילה עצמה שניצלה יכולה לקבל על עצמה יום טוב המחייב רק אותה וזרעה.

חתם סופר א, א"ח, קצ"א - אבל למסקנא לא קי"ל כי
הך טעמא אלא כלשון הברייתא דמייתי שם בר"ה
במסקנא משום דהשמחה הוא להם לאבל ותוגה, והיינו
כל אותם י"ט מגילת תענית שהיה להם זכר בבהמ"ק
כגון אדרכתא דשטרא שהיו מזכירים יוחנן כהן גדול
לאל עליון ותמידא ושבועות וחנוכה אי לאו דמפרסם
ניסים כל הני הוא נהפך לאבל, וה"ה נמי י"ט קרבן
עצים דבני סנאב אי הוה ס"ל לר"א בר צדוק בטלה
מגילת תענית מטעם הנ"ל הי' ראוי לבטל גם י"ט שלו,
אלא דס"ל לא בטלה, ואנן קי"ל בטלה חוץ מחנוכה
משום דמיפרסם מצותה ופורים משום דאין לו שייכות
בבהמ"ק כלל... מיהו נ"ל בלאה"נ דלא אמרו שלא
להוסיף אלא דומיא דהנך שפשטו בכל ישראל, אבל עיר
א' ומדינה א' בפ"ע אינו דומה להנך ומותר בלי פקפוק.
מיהו נראה דהיינו דוקא ממיתה לחיים דומיא דמרדכי
ואסתר, אבל בפדות משארי צרות לא...

דין זה של קביעת יום טוב כפורים וחנוכה, לציון נס של
הצלה נפסק גם באחרונים.

אליה רבה סימן תרפו, ה'...כתוב בתשובת ר"מ אלשקר
סי' [מ"ט] יכולין בני העיר לתקן בהסכמות עליהם ועל
זרעם והבאים אחריהם עד עולם לעשות פורים יום
שנעשה בהם נס, ואף שהולכים לעיר אחרת להשתקע
חל עליהם. (וכ"כ במג"א תרפ"ו, ה'), ונפסק **במשנה**
ברורה תרפ"ו, ח'.

גם הגאון הרב עובדיה פסק כדעה שניתן לקבוע יום טוב
לציון הנס, ומביא ראיה המכריעה את הדיון שאף הרמב"ם
עצמו תיקן יום טוב לו ולזרעו לציון נס הצלתו.

יביע אומר חלק י - אורח חיים סימן נג'...הנה מהר"ם
אלשקר בתשובה (סי' מט) נשאל אודות עיר אחת
שנעשה להם נס גדול ביום י"א טבת, ותיקנו וקיימו
וקבלו בהסכמה גדולה עליהם ועל זרעם ועל כל הבאים
אחריהם לעשותו כיום פורים לכל דבריו... אולם הפרי
חדש א"ח (סי' תצו סעיף יד) השיג על המהר"ם אלשקר
בזה, מדאמרינן בר"ה (יח ב) דבטלה מגילת תענית...
ומרן החיד"א הניף ידו שנית בספרו כסא דוד (דרוש ה'
לשבת כלה דף ל ע"א) והביא דברי המהר"ם אלשקר
והפרי"ח ומהר"א יצחקי הנ"ל, וכתב, ונ"ל להכריע כדברי
המהר"ם אלשקר, ממ"ש הרמב"ם בסוף פירושו לר"ה
כתיבת יד, שקיבל עליו ועל זרעו עד סוף כל הדורות
לצום ביום אשר עבר בים צרה, ולעשות יום משתה
ושמחה ביום שעלה מן הים. ומשלוח מנות ומתנות

לאביונים, הוא ובני ביתו עד סוף כל הדורות. והביא
לשון זה בספר חרדים. הא למדת שהרמב"ם נדר כן,
ובודאי דס"ל שהוא מצוה, וכד' מהר"ם אלשקר. ע"ש...
סוף דבר הכל נשמע, שצבור או יחיד שנעשה להם נס,
יכולים לקובעו ליום משתה ושמחה להודות להש"ת
על ניסיו ועל נפלאותיו עמנו. והנלע"ד כתבתי.

אבן עזרא במדבר י, י' - וביום שמחתכם ובמועדיכם -
ששבתם מארץ אויב, או נצחתם האויב הבא עליכם
וקבעתם יום שמחה כימי פורים ושבעת ימי חזקיה
(ס"א חנוכה) שמחה.

הלל

כמה מקורות נאמרו שיש לומר הלל כאשר ישראל ניצלים:
מגילת תענית כ"ג:

"ומה ראו לגמר בהם את ההלל? ללמדך שכל תשועה
ותשועה שעשה הקדוש ברוך הוא לישראל, הם
מקדימין לפניו בהלל ובשבח. וכך הוא אומר בספר
עזרא: ויענו כל העם בהלל ובהודות לה' כי טוב, כי
לעולם חסדו על ישראל. וכל העם הריעו תרועה גדולה
בהלל לה' על הוסד בית ה'. ואומר: לה' הישועה על
עמך ברכתך סלה. להקדוש ברוך הוא לעשות נסים
ונפלאות, ולנו להללו ולברכו. שנאמר" על עמך ברכתך
סלה".

בגמרא בפסחים מובא שיש תקנת נביאים לומר הלל
כשניצלים, [כאן המקום לציין שלכאורה מכח תקנת
נביאים יש אף לברך על ההלל ככל מצווה מדרבנן]:

פסחים ק"ז. - ...וחכמים אומרים: נביאים שביניהן
תיקנו להם לישראל שיהיו אומרים אותו על כל פרק
ופרק, ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם לישראל,
ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן.

ירושלמי פסחים פרק י, י' - כתיב [שופטים ה ב] בפרוע
פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו את ה'. התנדבו
ראשי עם כשהקדוש ברוך הוא עושה לכם ניסים תהו
אומרין שירה.

שמות רבה בשלח כג' - 'ויאמרו לאמר' - נהיה אומרים
לבנינו ובנינו לבניהן שיהיו אומרים לפניך כשירה הזאת
בעת שתעשה להם נסים.

ברכת הלל:

התוספות שואלים מדוע הגמרא אומרת שיש י"ח יום
שהיחיד גומר את ההלל, משמע שלציבור מותר לומר בעוד

ימים, והרי רב אמר לציבור שאמרו הלל שאמירת הלל בכל יום הינה גידוף, ומתריצים שתקנת נביאים הייתה רק כאשר כלל ישראל נצלו.

תוספות סוכה מד: - וא"ת הא דנקט י"ח יום שיחיד גומר בהן את ההלל אמאי נקט יחיד דמשמע אבל צבור גומרין אותה אפי' בשאר ימות השנה והא עובדא דרב בצבור הוה ואפ"ה...ועוד י"ל דאפי' צבור שאין שם כל ישראל יחיד קרי להו משום דאמרין בערבי פסחים (דף קיז.) נביאים אמרוהו ותיקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק על כל צרה וצרה שלא תבא עליהן וכשנגאלין אומרין אותו על גאולתן ולכך נקט יחיד דכי ליכא כל ישראל אין גומרין אותו אלא באלו הימים אבל לגאולת כל ישראל אומרים אותו לעולם..

מהמאירי נראה שחולק על תוספות ומבאר שתקנת הנביאים לא הייתה רק על ציבור אלא אף על יחידים, אלא שלא מברכים על ההלל:

מאירי פסחים קיז. - כל יחיד שאירעתהו צרה ונגאל הימנה רשאי לקבוע הלל לעצמו באותו יום בכל שנה אלא שאינו מברך עליו וכן הדין בכל ציבור וצבור, כך היה יסוד נביאים לאמרו על כל צרה וצרה כשנגאלים ממנה.

החיד"א דן האם ניתן לומר הלל על נס הצלת קהילה, ומקשה מדוע שלוש עמודי ההוראה לא פסקו את הגמרא בפסחים שיש לומר הלל, ומתיר שאף הרי"ף רא"ש ורמב"ם סברו כתוספות הנ"ל, ולדעתם רק על נס שארע לכלל ישראל אומרים הלל, וכיון שמציאות של הכלל לא הייתה קיימת בגלות, לא כתבו הלכה זו¹.

שו"ת חיים שאל חלק ב סימן יא (מין החיד"א)
ואני אענה כי הנה אמרין בפסחים דף ק"ו ע"א הלל זה מי אמרו נביאים שביניהם תקנו להם לישראל שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם ולכשנגאלים אומרים אותו על גאולתן, וכפ"ז היה נראה דשפיר נאה לתקן לומר הלל כשנעשה נס לקהל ישראל בעירם ונביאים הראשונים כך תקנו. אמנם לבי מהסס טובא שלא ראיתי להרי"ף והרמב"ם והרא"ש שכתבו זה שיש לומר הלל כשהצבור נושעים מצרתם ואם הדברים כפשטן ה' להם ללמדנו דין זה.

¹ וצריך לי עיון, שהרי הרמב"ם כתב הלכות שאין נוגעות לגלות בלבד כגון הלכות בית הבחירה, ומדוע הוא לא פסק שכאשר ארע נס לכלל ישראל יש לומר הלל?

ועלה על לבי לומר דאפשר דסברי הרי"ף והרמב"ם והרא"ש דתקנת נביאים הייתה כשנעשה הנס לכל ישראל דוקא. אבל עתה כי הן בעון עם ישראל מפוזר ומפורד ואיתרחיש ניסא לקהל ישראל אשר בעיר אחת בזה לא תקנו נביאים לומר הלל ומשור"ה השמיטוהו... והכי נקיטי רבני ישראל מדורות ראשונים ואחרונים שלא תקנו לקרות ההלל בתשועת ה'...

הגאון הרב עובדיה מביא את דברי החיד"א הנ"ל כמעט מדוע אין לומר הלל ביום העצמאות כיון שההצלה שארעה בשנות תש"ח לא ארעה לכלל ישראל אלא רק לעם היושב בארץ ישראל, אולם הוא כותב שנכון לומר הלל בלא ברכה, כדברי המאירי:

שו"ת יביע אומר חלק ו - אורח חיים סימן מא

מכל הני אשלי רברבי ילפינן שלא קבעו חז"ל לומר הלל על גאולתם של ישראל אלא אם כן היו כל ישראל באותה צרה ונושעו ממנה, אבל צבור או אפילו מדינה שלמה של ישראל שנגאלו מצרתם, אינם רשאים לקבוע הלל בברכות, אבל נכון לומר הלל בלא ברכה. וכמ"ש רבינו המאירי (פסחים קיז), שכל יחיד שבאה עליו צרה ונגאל ממנה, וכן צבור שנעשה להם נס ונגאלו מצרה שבאה עליהם, רשאים לקבוע הלל לעצמם בכל שנה ושנה, אלא שאין מברכים עליו, כך היה יסוד נביאים לאמרו על כל צרה כשנגאלים ממנה. ע"כ.

לכאורה מדברי הרמב"ם בכמה מקומות יש ללמוד שיושבי ארץ ישראל אינם כשאר הקהילות היהודיות בעולם, הנחשבות כיחידים, אלא עשרה מישראל היושבים בארץ נחשבים ככלל ישראל, כמו שנפסק לגבי פר העלם דבר של ציבור ועוד.

כל ישראל' על פי פירוש המשניות לרמב"ם:

פירוש המשנה לרמב"ם, הוריות א, א, מהדורת ר"י שילת עמ' קכג-קכד: "אלה אשר בזה המקום (=ארץ ישראל), הם כל ישראל, ואין להשיג ביוצאים מן הארץ".

שם א, ה, עמ' קל - "כל הקהל, וכן רובו, רצוני לומר רוב יושבי ארץ ישראל, לפי שהם אשר ייקראו קהל".

פירוש המשנה לרמב"ם, בכורות ד, ג - "שבני ארץ ישראל הם אשר נקראין קהל, וה' קראם כל הקהל ואפילו היו עשרה אחדים, ואין חוששין למי שזולתם בחוצה לארץ כמו שבארנו בהוריות".

הלכות שגגות יג , ב - "אין משגיחין על יושבי חוצה לארץ, שאין קרוי קהל אלא בני ארץ ישראל".

הגאון הרב עובדיה כותב טעם נוסף שאין לברך על ההלל, והוא קושיית המהר"צ חיות מדוע הגמרא לא אומרת שתקנו את חנוכה על נס המלחמה, כפי שאנו אומרים ב'על הניסים' בתפילה, ותרץ שרק על נס היוצא מגדר הטבע אומרים הלל, וההצלה בשנת תש"ח לא יצאה מגדר הטבע. **יביע אומר חלק ו, מ"א:**

ויש להוסיף עוד טעם שאין לברך על ההלל ביום העצמאות, הגם שזכינו בעזה"י לגבור על אויבינו ושונאינו שהיו רבים ועצומים, ומצויידיים במיטב הנשק והתחמושת, ולמרות הכל המה כרעו ונפלו, כי הנה בהגהות מהר"ץ חיות לשבת (כא:): העיר במ"ש בגמרא שם, מאי חנוכה, (ופרש"י, על איזה נס קבעוה), ומיית הנס של פך השמן שלא היה בו להדליק אלא יום אחד ונעשה בו נס והדליק שמנה ימים. ולכן קבעו ימים טובים בהלל ובהודאה, ולמה לא אמרו שהוא משום נס הנצחון של המעטים כנגד המרובים במלחמה, כמו שאנו אומרים בתפלה, נתת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וכו', אלא הטעם משום שנס זה אינו יוצא מגדר הטבע, שאין אומרים הלל על נסים נסתרים אשר הקדוש ברוך הוא עושה עמנו בכל עת, משא"כ נס פך השמן שהוא יוצא מגדר הטבע, ולכן תקנו הלל בימי חנוכה... ומעתה במלחמת הקוממיות שהנס היה דרך הטבע...

הפרי חדש, מבאר שהיום הראשון של חנוכה נקבע לציין את נס המלחמה [ויש לציין שעל קושייתו של המהר"ץ חיות נכתבו תשובות נוספות ולא כאן המקום להאריך]:

פרי חדש סימן תר"ע: אלא שאין צורך לכל זה, שאין סברא שיקבעו ז' ימים מכ"ו כסליו ואילך, ועיקר יום הנצחון שנחו מאויביהם שהוא כ"ה לכסליו, שלא יקבעוהו לדורות. ואילולי נס של שמן, היו קובעין לדורות יום אחד יום טוב בהלל ובהודאה. אלא שבשביל נס פך של שמן קבעו ח' ימים לדורות, ודו"ק:

בסוף דבריו כותב הגאון הרב עובדיה שמלבד כל הנוכח אין לומר הלל בברכה כיון שיש במדינה קלקולים על אף שהיא אתחלתא דגאולה.

שר"ת יביע אומר חלק ו - אורח חיים סימן מא: ומלבד כל זה יש לומר כי הן אמנם רבים ועצומים מגדולי ישראל רואים בהקמת המדינה אתחלתא

דגאולה, וכעין מ"ש בירושלמי (ריש ברכות), ר' חייא ור"ש בן חלפתא הוו מהלכין וראו איילת השחר שהיה בוקע אורה. א"ל ר"ח לר"ש בן חלפתא ברבי כך היא גאולתן של ישראל בתחלה קימעא קימעא כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת, מ"ט, כי אשב בחשך ה' אור לי. ובמגילה (יז:): מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא. והגר"מ כשר שליט"א בספרו התקופה הגדולה (עמודים שעד - שעח) הביא כרוז בשם דעת תורה, שחתומים עליו כמעט כל גדולי הדור, וקוראים את הקמת מדינת ישראל בשם אתחלתא דגאולה, מכל מקום הואיל ועדיין רב הדרך לפנינו כדי להגיע אל המנוחה ואל הנחלה, הן מבחינה מדינית וצבאית, והן מבחינה מוסרית ורוחנית, לפיכך אין לחייב לגמור ההלל בברכה.

וצריך לי עיון בדבר, כיצד המצב הרוחני והמדיני של המדינה מונע את ההודאה על נס ההצלה שארע בשנת תש"ח, הרי אין בכך גריעה להצלה. ובנוסף יש לציין את דברי הרמב"ם בהלכות חנוכה שמתאר כחלק מהטובות בחנוכה את חזרת המלכות לישראל, והרי בין המלכים נמנה גם ינאי המלך שהרג כמעט כל חכמי ישראל וכן נישנה הדבר אצל הורדוס, ובוודאי המצב הרוחני במדינה טוב מזה בחסד ד' עלינו:

רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ג, א':

בבית שני כשמלכי יון גזרו גזרות על ישראל... עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני.

גילוח ותספורת:

בהשמתות לתשובה העוסקת בקהילה המציינת את הצלתה כותב הגאון הרב עובדיה את דברי הרב חיים פלאג'י שאף בימי הספירה יש שנהגו לספר ולהתנחל:

הוספות ומילואים ליביע אומר חלק י סימן נ"ג: ועיין עוד בספרו מועד לכל חי (סי' ו אות ח) שכתב, מנהג איזה משפחות בעירנו שעושים יום פורים ביום ח' אייר, שנעשה להם נס באותו יום, וקבעוהו ליום פורים לדורות, ואין אומרים וידוי ותחנונים, ויש שמסתפרים באותו יום, שיום טוב שלהם הוא. וזה ע"פ מ"ש מהר"ם אלשקר בתשובה, וכן בסוף ספר חיי אדם. ע"ש

וכך פסק גם כן הגאון הרב ניסים בשו"ת יין המוב חלק ב'
סימן י"א.

לעניות דעתי הדיון ההלכתי חשוב ביותר, משום שחשוב
לדעת שההודאה לבורא עולם הינה חובה על פי המכתבאר,
ואמנם נחלקן האם לומר את ההלל בברכה, אך על עצם
אמירת ההלל, לא חלקו. כמו כן חשוב שהדיון יהיה ענייני
כמו כל שאר עסק התורה וחלילה לזלזל כבוד תלמידי
חכמים, ונזכה להרבות כבוד שמים וכבוד חכמים.